

Nr 70.

Ankom till riksdagens kansli den 21 mars 1930 kl. 3 e. m.

Utlåtande i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående försäljning av till statens järnvägars torvpulverfabrik vid Hästhagens mosse hörande mark m. m. jämte en i ämnet väckt motion.

(4:e avd.)

I en till riksdagen den 31 januari 1930 avlåten proposition, nr 64, vilken hänvisats till statsutskottets förberedande behandling, har Kungl. Maj:t, under åberopande av propositionen bilagt utdrag av statsrådsprotokollet över kommunikationsärenden för samma dag, föreslagit riksdagen medgiva att, efter nedläggande av driften vid statens järnvägars torvpulverfabrik vid Hästhagens mosse, till nämnda anläggning hörande mark, byggnader och inventarier må försälas på villkor, som av Kungl. Maj:t godkännas.

Beträffande utredningen i ärendet får utskottet hänvisa till åberopade statsrådsprotokollet.

I samband med förevarande proposition har utskottet till behandling förehaft en inom andra kammaren av herr *P. M. Olsson* i Blädinge m. fl. väckt motion, nr 389, i vilken hemställts, att riksdagen ville besluta dels avslå Kungl. Maj:ts proposition nr 64 och dels att torvpulverfabrikationen å Hästhagen må, i avvaktan på att den planerade elektrifieringen av södra stambanan fullbordas, fortsättas senast till och med år 1933.

I fråga om de skäl, motionärerna anfört till stöd för sin framställning, får utskottet hänvisa till motionen.

Efter framställning av järnvägsstyrelsen och sedan försökseldning med torvpulver å statens järnvägar under någon tid pågått i mindre omfattning, anmälde i proposition nr 161 till 1916 års riksdag ett av järnvägsstyrelsen framlagt förslag rörande anordnande av försöksdrift i större skala med torvpulvereldning å lokomotiv. Denna försöksdrift var avsedd att äga rum å linjen Falköping—Nässjö, där lokomotiven till samtliga tåg skulle drivas med pulverbränsle. För ändamålet skulle enligt förslaget inköpas Hästhagens mosse i närheten av Vislanda järnvägsstation, å vilken mosse skulle för statens järnvägars räkning anläggas en torvpulverfabrik.

Kostnaderna för ifrågavarande anläggning, däri inbegripet utgifter för omändring av erforderligt antal lokomotiv för torvpulvereldning, beräknades uppgå till ett belopp av 1,300,000 kronor, fördelat på följande poster:

Bihang till riksdagens protokoll 1930. 6 saml. 35 häft. (Nr 70—77.) 654 80 1

	Kronor.
Inköp och planering av mosse	165,000: —
Anläggning av torvpulverfabrik	800,000: —
Patentavgift	25,000: —
Spår från Vislanda till mossen	50,000: —
Utrustning av 18 lokomotiv med apparater för torvpulvereldning	260,000: —
	Summa kronor 1,300,000: —

Enligt förslaget skulle vid torvpulverfabrikationens upphörande efter slutavverkning av mossen till anläggningen hörande mark, byggnader och inventarier försäljas.

I överensstämmelse med nu omförmälda förslag hemställde Kungl. Maj:t i berörda proposition, bland annat, att för anläggande av ifrågakande torvpulverfabrik samt till omändring av erforderligt antal lokomotiv för torvpulvereldning måtte anvisas ett anslag för år 1917 av 1,300,000 kronor, att utgå av lånemedel, samt att järnvägsstyrelsen måtte bemyndigas att vid torvpulverfabrikationens avslutande försälja till anläggningen hörande mark, byggnader och inventarier.

Riksdagen biföll (skrivelser nr 186 och 275) förslaget om anslag för torvpulverfabrikens anläggande men fann detta anslag böra endast till en mindre del utgå av lånemedel. Genom upplåning syntes allenast böra täckas de belopp, till vilka efter fabrikationens avslutande den inköpta torvmossen och själva fabriksanläggningen kunde värderas, ävensom kostnaden för omändring av det för torvpulvereldningens genomförande erforderliga antalet lokomotiv, vilka belopp beräknades till sammanlagt 390,000 kronor. Återstoden eller 910,000 kronor anvisades alltså av riksdagen att utgå av andra statsinkomster än lånemedel. Beträffande förslaget om bemyndigande för järnvägsstyrelsen att försälja till anläggningen hörande mark m. m. fann riksdagen beslut i denna fråga böra tills vidare anstå.

För anläggningen hava för en kostnad av omkring 187,000 kronor inköpts vissa fastigheter i Vislanda socken, omfattande en areal av tillhoppa cirka 339 hektar, varav på själva mossen jämte fast mark för vissa byggnader m. m. belöpa 215 hektar samt på Hästhagens gård med underlydande torp 124 hektar. I arealen ingår åker med 29 hektar och skog med 75 hektar.

Järnvägsstyrelsen har nu gjort framställning om bemyndigande att nedlägga driften vid torvpulverfabriken samt om utverkande av riksdagens medgivande till försäljning av de till företaget hörande, för ändamålet inköpta fastigheterna.

Departementschefen har i ärendet anfört följande:

»Såsom den lämnade redogörelsen visar, har ifrågavarande tillverkning avsetts att utgöra en försöksdrift i stor skala i syfte att praktiskt utröna möjligheterna för tillgodogörande av torv i pulverform såsom lokomotivbränsle. Vid anläggningens tillkomst ansåg man sig — uppenbarligen delvis under intrycket av då rådande krisförhållanden å bränslemarknaden — hava grundad anledning antaga att försöket skulle, i varje fall i ekonomiskt hänseende,

giva tillfredsställande resultat. Denna förhoppning har emellertid under den tid av nio år, varunder försöket nu pågått, visat sig icke kunna infrias.

Det är huvudsakligen två skäl, vilka — i den mån erfarenheter samlats och möjlighet därigenom beretts till ett allsidigt bedömande av frågan — föranlett järnvägsstyrelsen att påyrka torvpulvertillverkningens nedläggande. Det ena av dessa huvudskäl tager sikte på själva pulverframställningen och dennas utfall i ekonomiskt avseende, medan det andra hänför sig dels till en del av torvpulvereldningens handhavande föranledda merkostnader i jämförelse med vanlig stenkolseldning, dels ock till vissa med torvpulverdriften förenade rent trafiktekniska olägenheter.

I förstnämnda avseende giver den förebragta utredningen vid handen, att fabriken under sin tillvaro icke något år lämnat tillräcklig avkastning för anläggningens förräntning och amortering samt endast ett år inbringat så mycket, att de rena driftkostnaderna kunnat täckas och viss avskrivning å värdet av då inneliggande halvfabrikat möjliggjorts. Vid bedömande av frågan om fortsatt drift får visserligen icke förbises, att det ekonomiska utfallet av fabriksrörelsen till stor del är avhängigt av så svårberäknliga faktorer som väderleksförhållandena och prisläget å stenkol. I avseende härå må omnämnas, att det ekonomiska resultatet av fabrikationen under det nu snart tilländalupna verksamhetsåret tack vare såväl någon stegring i inköpspriset å stenkol — detta pris utgjorde, cif Malmö, den 1 oktober 1928 18 kronor 1 öre och den 1 oktober 1929 21 kronor 59 öre per ton — som ock den för lufttorkning av torv ovanligt gynnsamma väderleken under sommaren 1929 väntas bliva något bättre än under de närmast föregående åren. Den direkta driftkostnadsförlusten beräknas nämligen, enligt vad jag inhämtat, för innevarande räkenskapsår komma att stanna vid omkring 13,000 kronor. Även med beaktande av nyssberörda faktorer växlande inverkan lärer dock den erfarenhet, som vunnits under den jämförelsevis långa försökstiden, vara av beskaffenhet att giva stöd för järnvägsstyrelsens bestämda uppfattning om osannolikheten av att torvpulverfabrikationen skall kunna, åtminstone mera kontinuerligt, med de genom pulverleveranser inflytande inkomsterna ens täcka sina egna driftkostnader, än mindre därutöver förränta och amortera anläggningskostnaderna. Härför måste i varje fall förutsättas omkastningar av prisförhållandena å stenkolsmarknaden av en betydighet, varmed man näppeligen har anledning att räkna. Då under fabriksrörelsens bedrivande redan gjorts stora ansträngningar för nedbringande av tillverkningskostnaderna, vilket även vitsordats av statens järnvägars överrevisorer, lärer man icke heller kunna räkna med att på denna väg vinna nämnvärd förbättring i det ekonomiska utbytet av tillverkningen.

De av järnvägsstyrelsen åsyftade merkostnader i tågdriften, som förorsakas av torvpulvereldningen i jämförelse med stenkolseldning, hänföra sig, enligt vad jag inhämtat, bland annat till utgifter för underhåll medelst slipersved av ångtryck å lokomotiven och för reparation samt periodiska revisioner, provning och upprensningar av de särskilda anordningarna för torvpulvereldning ävensom till vissa personalkostnader. Ifrågavarande extra kostnader hava beräknats till omkring 25,000 kronor årligen, vilket belopp jämte uppskattad genomsnittlig driftförlust ingår i den i järnvägsstyrelsens skrivelse den 6 februari 1929 angivna årliga merkostnadssumman av 52,000 kronor. Delvis äro de åsyftade merkostnaderna för tågdriften föranledda av nödvändigheten att å försökslinjen uppehålla blandad stenkols- och torvpulverdrift, ett förhållande som i sin tur orsakas av att fabriken kapacitet icke, såsom vid anläggningens beslutande förutsattes, kunnat uppbringas till den årsproduktion som skulle erfordras för odelad torvpulverdrift.

Till nu omförmälda, av torvpulvertillverkningen och torvpulvereldningen föranledda ekonomiska förluster komma slutligen vissa av järnvägsstyrelsen påpekade trafiktekniska olägenheter, vilka enligt styrelsens mening äro av den art, att de icke böra underskattas och av vilka särskilt den ringa driftsäkerheten hos torvpulvereldade lokomotiv synes mig förtjäna beaktande.

I betraktande av samtliga nu berörda förhållanden och icke minst med hänsyn till de praktiska olägenheter, som visat sig vara förbundna med torvpulvrets användande för tågtrafiken, har jag lika med järnvägsstyrelsen måst finna starka skäl tala för att ifrågavarande försöksdrift ej längre fortsättes utan att denna för statsbaneföretaget förlustbringande rörelse helt nedläggas. Efter samråd med chefen för handelsdepartementet och under hänvisning till resultatet av den utredning, som verkstälts av rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap, finner jag tillräcklig anledning ej föreligga att för andra syften än statens järnvägars fortfarande i statens hand bibehålla och vidmakthålla fabriksanläggningen. Vid sådant förhållande och då de för anläggningen inköpta fastigheterna efter torvpulvertillverkningens upphörande icke synas vara erforderliga för något statligt ändamål, tillstyrker jag att, på sätt järnvägsstyrelsen föreslagit, såväl fastigheterna som samtliga därå befintliga anläggningar m. m. efter rörelsens nedläggande försäljas. Härtill torde riksdagens medgivande böra inhämtas.

Inställandet av fabriksdriften lärer lämpligen böra ske först sedan nu ineliggande lager av lufttorkad torv omvandlats till torvpulver och denna produkt levererats för konsumtion. Däremot bör ny torvupptagning givetvis icke vidare äga rum. Enligt vad jag inhämtat, beräknas denna avverkning av ineliggande halvfabrikat taga en tid av 8 à 9 månader. Rörelsen skulle alltså komma att fortsättas till oktober eller november månad 1930. Där-efter böra fastigheterna med där uppförda anläggningar avyttras så snart ske kan. Givetvis bör dock försäljningen icke forceras utan ske så, att möjligast fördelaktiga villkor därvid uppnås. Försäljningsvillkoren torde böra underställas Kungl. Maj:ts prövning och godkännande.

I fråga om sättet för återbetalning av det för fabriksanläggningens upprättande beviljade statsanslaget har jag ansett mig böra biträda järnvägsstyrelsens av riksräkenskapsverket tillstyrkta förslag. Detta förslag innebär, att för återbetalningen i första hand skulle användas det belopp, som vid tillverkningens nedläggande finnes avsatt av statens järnvägars driftmedel för amortering av anläggningskostnaden, efter avdrag för vad av nämnda avsättning tagits i anspråk för täckande av den ur järnvägarnas förlagsmedel bestridda delen av kostnaden. Efter berörda avdrag utgjorde det avsatta beloppet, såsom förut omnämnts, vid utgången av år 1929 närmare 355,000 kronor. Genom avsättningar under år 1930 intill tiden för nedläggandet torde summan kunna beräknas stiga med omkring 30,000 kronor till inmot 385,000 kronor. Ytterligare skulle för återbetalningen användas dels till reparationsfond avsatta medel, omkring 100,000 kronor, dels ock det uppskattade realisationsvärdet av fastigheter och anläggningar, omkring 125,000 kronor, eller tillhoppa cirka 225,000 kronor. Härtill kommer den inkomst, som vinnes genom leverans av pulver efter förädling av nu ineliggande halvfabrikat och som torde kunna uppskattas till omkring 25,000 kronor. Den för återbetalning till förfogande stående totalsumman skulle sålunda kunna uppskattas till omkring 635,000 kronor. Då det anvisade statsanslaget utgjort 1,300,000 kronor, skulle alltså det belopp, för vilket täckning saknas, uppgå till omkring 665,000 kronor. Enligt förslaget skulle sistnämnda belopp påföras statens järnvägars stenkolsförlag. Med utgångspunkt från ett genomsnittligt lager av omkring 350,000 ton skulle ett sådant förfarande medföra en höjning av det bokförda lagervärdet med omkring 1 krona 90

öre per ton. Då stenkolsförslaget för närvarande är bokfört till ett pris av något över 11 kronor per ton och senaste inköpspriset utgjort omkring 21 kronor 50 öre per ton, skulle åtgärden endast i ringa mån närma bokföringsvärdet till den prisnivå, vid vilken nyanskaffning kan beräknas ske.

Därest riksdagen icke uttalar erinran mot vad nu förordats i fråga om återbetalning av det för torvpulverfabriken anvisade statsanslaget, har jag för avsikt att längre fram tillstyrka meddelande av bestämmelser i enlighet med detta förslag. På sätt riksräkenskapsverket förutsatt, bör återbetalningen äga rum sedan efter fabrikationens upphörande försäljning av fastigheterna m. m. kommit till stånd. Först då kan storleken av det belopp, som behöver påföras stenkolsförslaget, exakt angivas. Vid återbetalning av anslaget bör, såsom riksräkenskapsverket framhållit, den del därav som utgått av lånemedel eller 390,000 kronor ställas till riksgäldskontorets förfogande, varefter detta belopp i sinom tid torde komma att redovisas i riksstaten såsom återbetalning av lånemedel. Återstoden av anslaget eller 910,000 kronor bör inlevereras till statskontoret och å riksstatsens inkomstsida redovisas bland i anspråk tagna kapitaltillgångar.

Då det av Kungl. Maj:t senast meddelade beslutet om uppehållande av driften vid torvpulverfabriken avser tiden till och med den 31 mars 1930, vill jag slutligen framhålla önskvärdheten av att ett avgörande i den föreliggande frågan äger rum före denna tidpunkt.»

Utskottet måste, i likhet med departementschefen, finna av utredningen i ärendet ådagalagt, att statens järnvägar ej böra fortsätta med ifrågavarande försökstillverkning av torvpulver för användning som lokomotivbränsle.

Självfallet måste dock vid ett beslut om nedläggning av den snart tioåriga fabriksdriften hänsyn också tagas till den arbetarstam, som därav haft sitt uppehälle. Departementschefen har räknat med att verksamheten skulle kunna fortgå till inemot slutet av år 1930. Utskottet vill för sin del tillstyrka, att ifrågavarande avvecklingsperiod utsträcker över år 1931 till lämplig tidpunkt under förra delen av år 1932.

Hästhagens mosse utgör enligt till utskottet meddelade uppgifter såväl genom sitt läge invid södra stambanan som genom sin storlek och den därå befintliga torvens goda beskaffenhet en bland de värdefullaste torvmossarna inom landet. På grund härav vill utskottet ifrågasätta, huruvida mossen, sedan den genom omständigheterna kommit i statens hand, nu bör avyttras. Enligt utskottets mening vore fördelaktigast, om staten i samband med en blivande försäljning av själva fabriksanläggningen jämte övrig för torvupptagning befintlig teknisk utrustning kunde bibehålla äganderätten till själva mossen, dock med förbehållen rätt för en eventuell ny företagare till fortsatt torvtäkt å mossen och på villkor i övrigt som Kungl. Maj:t godkänner. Under alla förhållanden synes dock lämpligast att själva Hästhagens gård jämte tillhörande jordbruk och skogsmark snarast försäljes såsom ej längre för statens järnvägar eller annat statligt ändamål behövlig.

Under framhållande av här angivna synpunkter, som i sin mån innebära ett tillmötesgående av de motionsvis framförda önskemålen, får utskottet hemställa,

att riksdagen, i anledning av Kungl. Maj:ts förevarande proposition och den av herr Olsson i Blädinge m. fl. i ämnet

*Utskottets
yttrande.*

väckta motionen (II: 389), må medgiva, att statens järnvägars torvpulverfabrik vid Hästhagens mosse tillhörande mark, byggnader och inventarier må i den utsträckning, utskottet angivit, och under iakttagande i övrigt av vad ovan anförts, försäljas.

Stockholm den 21 mars 1930.

På statsutskottets vägnar:

S. H. KVARNZELIUS.

Vid förestående ärendes slutbehandling inom utskottet hava närvarit:

från första kammaren: herrar *S. H. Kvarnzelius, A. C. Lindblad, J. L. Widell, E. J. G. Rosén, N. J. M. Svensson* i Kompersmåla, *E. A. Lundell, C. I. Asplund, J. G. Waller, P. A. Bergström, K. E. Andersson* i Eliantorp, *A. Thelin* och *K. A. W. Björck*;

från andra kammaren: herrar *A. Anderson* i Råstock, *P. Nilsson* i Bonarp, *S. Bengtsson* i Norup, *L. J. Carlsson-Frosterud, O. Olsson* i Kullenbergstorp, *P. M. Olsson* i Blädinge, *A. A:son Törnkvist* i Karlskrona, *B. F:son Holmgren, J. Olofsson* i Digernäs, *S. Persson* i Fritorp, *E. G. E. Eriksson* i Stockholm och *O. Andersson* i Höör.

Reservation

av herr *Asplund*, vilken ansett, att utskottets yttrande och förslag bort hava följande lydelse:

»Utskottet måste — — — — — lokomotivbränsle.

Självfallet måste — — — — — av år 1932.

Hästhagens mosse — — — — — avyttras. Uteslutet är ju icke, att det inom en närmare framtid kan finnas lämpligt att utnyttja ifrågavarande mosse, exempelvis för en *fast* ångkraftcentral, ansluten till statens kraftledningsnät. Enligt utskottets mening vore därför fördelaktigast, om staten i samband med en blivande försäljning av jordegendomen i övrigt kunde *behålla* äganderätten till själva *mossen jämte fabriksanläggningen* och övrig för torvpupptagning befintlig teknisk utrustning, dock med förbehållen rätt — — — — — behövlig.

Under framhållande av — — — — — får utskottet hemställa,

att riksdagen, i anledning av Kungl. Maj:ts förevarande proposition och den av herr *Olsson* i Blädinge m. fl. i ämnet väckta motionen (II: 389), må medgiva, att statens järnvägars torvpulverfabrik vid Hästhagens mosse tillhörande Hästhagens gård jämte jordbruk och skogsmark må i den utsträckning, utskottet angivit, och under iakttagande i övrigt av vad ovan anförts, försäljas.